

ПРИКАЗИ И ОСВРТИ – REVIEWS

О ЗНАЧАЈУ, РЕЗУЛТАТИМА И ПРОПУСТИМА У ПЕТОГОДИШЊЕМ РАДУ (1986–1991) НА ИСТРАЖИВАЊУ ИСТОРИЈЕ ИЗ ПРОГРАМА ДРУШТВЕНОГ ЦИЉА 13/2

Концем 1991. године навршило се пуних пет година рада на реализацији задатака из програма истраживања из области историје Босне и Херцеговине, који је у номенклатури ранијег СИЗ–а науке Босне и Херцеговине означаван као Друштвени циљ 13/2 (ДЦ 13/2). Полазну основу за рад на истраживању из области историје представљао је *Изведбени пројекат* који је више од годину рада радила екипа истакнутих историчара из БиХ и који је научну верификацију добио на скупу историчара с подручја цијеле земље у Академији наука и умјестности БиХ и од стране експерата тадашњег СИЗ–а науке БиХ. У *Изведбеном пројекту*, у коме је, иначе, дата темељита анализа дотадашњег развоја историјске науке у БиХ, формулисани су наредни научни задаци у овој области у виду средњорочног (у трајању пет година) и дугорочног програма (у трајању до конца овог стољећа). Формулисани научни задаци распоређени су у седам тематских области (средњи вијек, османски период, 19. стољеће у историји БиХ, аустроугарски период 1878–1918, међуратни период 1918–1941, ратни период 1941–1945. и послеријатни период од 1945 и даље). У реализацију овог програма укључени су сарадници институција у којима се одвија истраживачки научни рад (Институт за историју у Сарајеву као главни координатор, Катедра за историју Филозофског факултета у Сарајеву, Оријентални институт у Сарајеву, Институт за историју у Бањој Луци, Економски факултет, односно, Економски институт истог факултета у Сарајеву), као и поједини истраживачи с Правног и других факултета, а и неки већ умировљени истакнути историчари.

Усвајање овог програма и рад на његовој реализацији у оквиру друштвених циљева који је иницирао и финансирао тадашњи СИЗ науке БиХ био је далекосежно значајан. Тиме су били створени бољи услови за рад на бројним научним програмима. То је отворило, опћенито, бољу перспективу за развој науке уопће у Босни и Херцеговини. Тако је и рад на задацима ДЦ 13/2 унио доста новог и подстицајног у области историографије. Захваљујући управо таквој новој оријентацији никада дотада није се окупило и мобилизирао толики број истраживача – историчара и то не само с подручја наше републике, на истраживању и изради низа научних задатака, чије ће успјешно завршавање представљати прави преокрет у овој научној области у Босни и Херцеговини. Успјешна реализација задатака у току средњорочног програма из ДЦ 13/2 обогатила је нашу историјску науку до завидне висине, јер је за само пет година написао много чланака, расправа, студија, завршена је или је у завршној фази израда низ вриједних монографија о важним научним питањима из прошлости Босне и Херцеговине. У процесу рада на изради пројеката из програма ДЦ 13/2 стицали су искуство и научну зрелост млађи научни кадрови. То се изразило у њиховом бројном и активном учешћу на организованим научним скуповима у земљи, а и у иностранству. Потврда да су кроз рад на задацима из ДЦ стручно и научно израстали нови научни кадрови из области историјске науке налази се и у чињеници да су у току протеклог петогодишњег рада стекли научне степене

магистара историјских наука укупно 5 сарадника, а докторске титуле 9 сарадника. Пред непосредном одбраном докторских дисертација су 8 истраживача који су били носиоци одређених задатака из ДЦ 13/2. Нису, додуше, из тог програма све теме одбрањене као магистарске и докторске радње, али су оне рађене уз истовремени или паралелни рад на задацима из ДЦ.

Сумарно, резултати петогодишњег рада истраживања из програма ДЦ 13/2 могу се исказати слjedeћим подацима: укупно је завршено у утврђеном року 32 пројекта (то су, углавном, монографије, студије из свих тематских области). Двадесет пројеката треба да буде завршено у току 1992. године (од тог броја 5 пројеката је пролонгирано у сагласности с Републичким јавним фондом, с тим да они буду завршени у току 1992. године. О томе је дао своју сагласност Републички јавни фонд за науку, односно ранији СИЗ науке). Према томе, до краја 1992. године укупно би било завршено 52 пројекта. То је неоспорно значајан успјех, ако се има у виду да се стартовало с израдом преко 60 пројеката. У првим годинама истраживачког рада на овом програму пет (5) истраживача је раскинуло уговор, било због болести, оптерећености другим задацима и сл., један (1) истраживач је у току рада преминуо, један (1) је због тежег обољења привремено прекинуо рад на свом пројекту. У завршној, 1991. години 2 сарадника су због тежег обољења морали потпуно прекинути рад на својим пројектима. Како су поједини пројекти завршавани, они су достављани наручиоцу на даљи поступак. Већ су неки пројекти публиковани као монографије (укупно 3), неки су у припреми за публиковање, а дио је у фази рецензирања. Вриједно је забиљежити да су најбоље остварени резултати у обради старије прошлости – период средњег вијека и османски период – док су најслабији резултати у изради пројеката из тематске области послеријатни период од 1945. и даље.

Разлог заостајања, па и пролонгирања у изради пројеката из појединих тематских области садржи читаву лепезу узрока.

Било је случајева да су поједини истраживачи, укључујући се у овај програм од октобра 1991. године већ били ангажовани на изради неких својих ранијих научних задатака. Неки су били пред одбраном докторских и магистарских радњи. И тек пошто су те своје обавезе завршили могли су се посветити раду на темама из ДЦ. Неки истраживачи у процесу реализације својих пројеката стекли су неке истакнуте јавне функције (у власти и др.). Било је усамљених случајева немарности и очигледне неодговорности. Ријеч је о оним сарадницима који су олако прихватили обавезе и задатке на разним странама, не испуњавајући тиме оне из свог основног и најважнијег задатка.

Веома амбициозан научни програм, какав је у цјелини ДЦ 13/2, патио је, природно, од неких слабости, у првом реду од недовољног искуства у организовању синхроног рада тако бројне научне екипе. Подбацило се у томе што су у појединим случајевима повјеравани доста крупни научни задаци истраживачима који за њих нису били у потпуности дорасли. У ријечи истраживача какву је представљала екипа од преко 70 сарадника на програму ДЦ 13/2 неизбјежно је било да се такве слабости поткраду. Било је појединачних случајева да се нреамбициозно планирало у истраживању ван земље, а да се претходно није довољно испитало шта ће такво истраживање донијети. И у формулисању тема из појединих пројеката долазила је до изражаја неодмјереност и непримјереност могућностима истраживача. Отуда и захтјеви појединих истраживача за пролонгирањима рока, јер се у задатих пет година рада није такав пројекат могао реализовати. Како смо већ поменули, дио пројеката представљале су докторске дисертације. Неке су већ успјешно одбрањене, а неке су пред одбраном. А, познато је да из ове научне области треба за израду докторске дисертације више од пет година истраживачког рада. Бар тако наша искуства о томе до сада јасно потврђују. Доста слабости произилазило је и из претходно утврђене методологије рада које је конципирао ранији СИЗ науке. У то је унесено доста непотребног администрирања (поменимо само три самоуправна органа који су усвајали извјештаје и сл., а да и не помињемо дугу временску процедуру оцјењивања годишњих извјештаја од стране експерата СИЗ-а науке).

Мислим да на челу СИЗ-а науке није била довољно концилијантна личност која је била упућена у све ове финесе научног рада, посебно из области хуманистичких дисциплина. Био је више склон административном рјешавању спорних питања. То се у више случајева испољило, а посебно када је услиједило пензионисање појединих истраживача и изналажењу модалитета њиховог даљег ангажовања на програмима на којима су радили. Били смо због тога принуђени раскидати односе с појединим сарадницима, иако су они били на најбољем путу да свој пројекат заврше. Пуно је било натезања око рјешавања додјеле финансијских средстава за накнадно – додатно истраживање. Иако је било случајева да су неки истраживачи исказивали неодмјерене захтјеве у погледу додјеле финансијских средстава за истраживања, посебно ван земље, било је и таквих случајева да су она понекад планирана доста нереално. Природно да се тако нешто могло десити, јер је планирање у овој области науке нужно носило у себи доста елемената апроксимативности. Доста спорних случајева могло се рјешавати у непосредном контакту, било са секретаром СИЗ-а, било с његовим сарадницима. Међутим, већа склоност се показивала у упућивању дописа и сл., који су понекад били беспоговорни и наглашено наредбодавни. Недостајао је у међусобној сарадњи потребан степен доброг партнерства, јер су СИЗ и његови органи често фигурирали као чинилац власти. Треба, такође, истаћи да је тадашњи СИЗ науке, отпочињањем акције с научним програмом ДЦ, дошао готово преко ноћи у веома незавидну ситуацију. Отпочео је рад на великим научним задацима, а да се сам СИЗ није кадровски и на други начин солидно припремио за обављање тих свих послова. Његова оперативност била је доста снутана механизмом одлучивања путем гломазне и интертне скупштине. То је све успоравало ефикасност рада. Споро се реаговало на искрсла текућа актуелна питања. Одговори на разне захтјеве оних који су координирали рад на пројектима стизали су с много закашњења. СИЗ је, хтио или не, функционисао као једна административна установа, иако се његовим стварањем то, тобоже, жељело избјећи. У цјелини се може рећи да је пословање СИЗ-а било недовољно рационално. Његова скупштина била је и неефикасан и скуп орган. Бројне и важне компетенције Скупштине СИЗ-а требало је пренијети на мањи и оперативнији орган. То је нешто касније учињено, преношењем неких компетенција извршном одбору када је рад на задацима из ДЦ 13/2 ушао већ у трећу годину.

Од почетка рада на реализацији задатака из програма ДЦ 13/2 могли су се уочити одређени проблеми и тешкоће које су имале утицаја да поједини сарадници више или мање заостају у својим планираним обавезама. У једној великој екини истраживача, каква је ова на реализацији задатака ДЦ 13/2, било је неизбежно да због случајева озбиљнијих обољења поједини сарадници нешто више заостану, а поједини одустану од даљег рада. Искрсли су проблеми и друге врсте. Поједини сарадници, како је већ поменуто, нешто амбициозније су формулисали задатке у својим пројектима, које су у процесу рада морали свести у реалније оквире. Како је научни рад ове врсте често испуњен лутањима, природно је да се у току истраживања у појединим архивским и библиотечким установама не пронађе довољно или никако потребна изворна грађа, а понекад се то дешавало због несрећености архивских фондова или, као што је то случај са Цетињским архивом, који због санације зграде дуже вријеме није примао истраживаче. Планирана истраживања у иностранству скопчана су била, такође, с доста тешкоћа и проблема од процедуре да се обезбједи девизна средства, која нешто дуже траје, па до тога да, као што је случај са архивским институцијама у Цариграду, дуже вријеме истраживачки чекају дозволу за рад у тим установама. Све то на одређен начин утицало је на извршавање планираних обавеза у утврђеним роковима. Ту се дијелом крије разлог зашто је у изради 15 пројеката дошло до пролонгирања рокова и захтјева носилаца тих пројеката да се њихово завршавање продужи и у току 1992. године. У оним случајевима гдје је наручилац пројекта правовремено обавијештен на искрсле проблеме и на потребу продужавања рока израде пројекта, одобравано је да се коначни рок израде пројекта помјери. У доста случајева

од самоиницијативности појединих истраживача зависило је да ли ће девизна средства за истраживање обезбиједити брже или касније.

У току 1988. године дошло је на тражење СИЗ-а науке до смањивања, чак до 50% раније утврђених дневница за истраживање у иностранству. За то су дали сагласност самоуправни органи Пројекта. То је у појединим случајевима довело у питање извршавање ранијим планом утврђених обавеза. У Научном вијећу Пројекта, а такође и Савјету Пројекта, било је, стога, нужно да се преиспитају захтјеви појединих истраживача да им се омогући рад на истраживању и у наредној години и да се број девизних дневница доведе у приближан склад са стварним потребама и тиме омогући рад у архивским установама у иностранству. Било је, такође, случајева да су поједини истраживачи због преаузетости низом хитних задатака (посебно се то односило на наставно особље на факултетима) тражили да им се омогући да нека неизвршена планирана истраживања у иностранству у текућој години пренесу у наредну годину. У доста случајева дошла је до изражаја алкавост у придржавању и реализовању планираних обавеза. Један број истраживача није се придржавао утврђеног програма рада. Планирање научног рада носило је у себи елементе произвољности. Иако су сви сарадници били у ситуацији да сами утврђују своје обавезе и план истраживања, они су се понекад слабо тога придржавали. Уз доста тешкоћа поједини истраживачи су одговарали обавези да доставе своје годишње извјештаје, да одговоре на неку анкету и сл.

За израду неколико пројеката из програма ДЦ 13/2 био је планиран тимски рад. Десило се, међутим, да су ту остварени најслабији резултати. Тешко је тачно утврдити шта је томе узрок. У сваком случају, ти узроци су многоструки. Колико год се мора прихватити чињеница да су историчари-истраживачи наглашени индивидуалисти у свом послу, толико се мора узети у обзир чињеница да узроке треба тражити у организацији тимског рада, у недовољно сретном екипирењу научних тимова који су оквирно у концепцијама сугласни и, коначно, веома је важно јасно и складно разграничење научних задатака у оквиру научног тима. У објашњавању узрока слабости у обради пројеката за које је био предвиђен тимски рад у нашем конкретном случају ваља истаћи и неке непредвиђене неповољне околности финансирања тих пројеката.

У току петогодишњег рада на реализацији задатака из програма ДЦ 13/2 није учињено ништа у смјеру модернизације истраживачког рада. Тај рад остао је на нивоу мануфактурног рада и то подједнако важи како за оне истраживаче који чине прве кораке у науци, тако и за оне израсле и зреле научне раднике. Примјена компјутера и других нових техничких помагала није дошла до изражаја. Не би се могло рећи да узроке томе треба искључиво тражити у недостатку финансијских средстава, иако се тај моменат не би смио искључити, већ у инерцији и недовољној спремности да се учини дубљи продор у прихватању и примјени оног што је у развијеном свијету већ одомаћено.

Одређене тешкоће с којим се суочава наше друштво у цјелини имале су, такође, свој одраз на реализацију задатака из програма ДЦ 13/2. То су снажне инфлаторне тенденције у нашем привредном животу већ више година, које су се неповољно одражавале на рад истраживача. Лични доходи нису довољно пратили висок ниво скупоће и релативно ниске дневнице које нису подстицале на интензивнији истраживачки рад. То је посебно дошло до изражаја у првој и другој истраживачкој години. Довољно је да напоменемо да се лични доходак асистента истраживача с положеном магистратуром у току, на примјер, извјештајне године за 1987/1988. кретале у просјеку од 380.000 дин. мјесечно, док научни сарадник са докторатом историјских наука у просјеку има лични доходак у износу око 500.000 динара, док су научни савјетници у истој години остварили просјечан лични доходак у износу од 620.000 динара (овдје се имају у виду истраживачи у Институту за историју, Сарајево). Тешко се могло с таквим личним дохоцима подстицати стимулативнији однос према научним обавезама и с таквом околношћу се мора рачунати када се покушава утврдити пројекција даљег рада на задацима из програма ДЦ 13/2. Наравно, не треба

бжежати од утврђивања одговорности за оне поједине сараднике на пројекту који су своје задатке остваривали испод потребног минимума и чији досадашњи рад не даје солидне гаранције да ће своју обавезу и добро и на вријеме завршити. То се може сврстати у негативно искуство које треба узети у обзир у будућем раду на сличним научним програмима.

Средства које је Институт за историју у Сарајеву као координатор ДЦ 13/2 добијао била су строго намјенска. Треба, такође, истаћи да су се средствима по норма часовима (Нха) покривале обавезе које су проистицале из рада на пројектима из ДЦ, а такође и лични доходи свих службеника Института за историју, као и сви остали материјални издаци. То се тако могло десити стога што Институт за историју преласком с буџетског на финансирање од стране СИЗ-а науке БиХ није до краја дефинисао свој статус као установе од општег друштвеног значаја, што је јасно исказано у закону о његовом оснивању. У насталој ситуацији Институт за историју, просто речено је животиарио. Он ни у догледно вријеме нема изгледа да ријешити основна егзистенцијална питања дијела својих, посебно, млађих сарадника. То је, у првом реду, питање станова. У постојећим условима лично доходи сарадника Института су благо је речено скромни, они су крајње лимитирани постојећим положајем ове установе. Изгубило се из вида, када се прелазило на нов начин финансирања, да Институт за историју у Сарајеву не исцрпљује своју друштвену и научну функцију самим тим што извршава задатке из Друштвеног циља. Институт, на примјер, стајао је и стоји пред готово непремостивим тешкоћама када треба организовати научни скуп, округли сто или неке сличне радне форме своје обавезне дјелатности. У том погледу довијали смо како смо знали и умјели. У задње вријеме тражили смо и тражимо и спонзоре за такве наше облике рада.

Стално отворен проблем је било финансирање сарадника на задацима из ДЦ 13/2 из Института за историју у Бањој Луци. Њима се, на чудан и неразумљив начин, признавало само 40% радног времена на изради пројеката. Наше стално и упорно инсистирање да се то измени није уродило никаквим позитивним рјешењем.

На крају, треба истаћи да усвојени програм рада на задацима из ДЦ 13/2 није био круто постављен и једном заувјек дат, јер се у процесу његове реализације омогућило новим, углавном млађим истраживачима, да се укључе у рад са новим научним задацима. Захваљујући тој чињеници, у току 1988, 1989, 1990. и 1991. године уврштено је у програм рада 14 нових пројеката који су сада у процесу израде. Тиме изведени пројекат није постао затворена књига већ извор и инспирација за систематска истраживања из области историје за дужи временски период.

Нусрет Шехић

Борис Нилевић, *Српска православна црква у БиХ до обнове Пећке патријаршије 1557. године* (Веселин Маслеша, Сарајево 1990)

У савременој истраживачкој литератури православна црква у БиХ није до сада била монографски обрађена. Критичка истраживања започео је прије више од сто година Иларион Руварац. Од тада је много учињено за боље познавање историје православне цркве, при чему су поједини аутори писали претежно узгредно, у општим прегледима црквене или народне историје, или у облику појединачних студија у ограниченим дијеловима теме. У својој монографији Б. Нилевић се прихватио крупног задатка да прикаже cjеловит развој православне цркве у БиХ у означеном периоду. Прије тога Нилевић је публиковао више посебних студија из средњевјековне историје Босне, каснијег периода, које донекле представљају припрему за израду ове монографије. Тиме се он, у ствари, спремао да се ухвати у коштац с нимало лаким задатком да у својој монографији